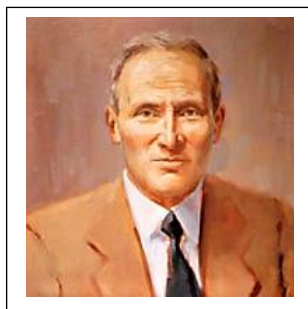

Grote namen uit het verleden.

Wat weten wij nog van de gerenommeerde textielfabrikanten uit de vorige eeuw. Wie waren zij, wat was hun motivatie en welke missie had men zichzelf opgelegd of was men alles verplicht aan de familienaam van Heek.

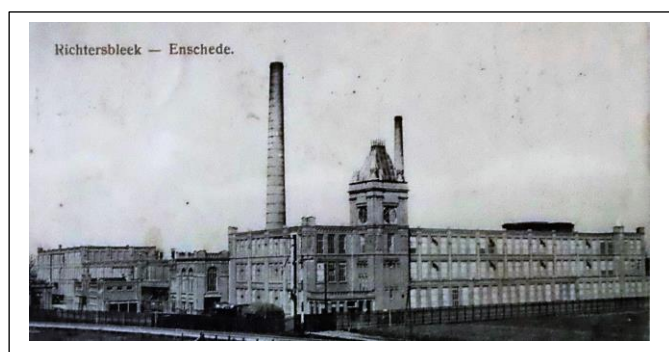
Aan de hand van het proefschrift van dr. Wim H. Nijhof geven wij u inzicht in het leven en werken van Jan van Heek vooraanstaand textielfabrikant in Enschede.

Kunst, katoen en kastelen.

Jan van Heek 1873-1957]

Jan van Heek (1873-1957) was een vooraanstaand textielfabrikant in Enschede. Daarnaast genoot hij internationaal aanzien als een gepassioneerd verzamelaar van laatmiddeleeuwse kunst. Zijn liefde voor middeleeuwse kastelen en kerken leefde hij niet alleen uit als kasteelheer van Huis Bergh in 's Heerenberg, maar ook zette hij zich in voor het behoud van deze waardevolle monumenten.

Hij werd op 20 oktober 1873 geboren in Enschede, als vijfde zoon van Gerrit Jan van Heek, firmant van Van Heek & Co., een vooraanstaand fabrikant in de stad. Jan's moeder was Christine Meier, de tweede echtgenote van Gerrit Jan, die zijn eerste vrouw Julia Blijdenstein al vroeg had moeten verliezen.

Rigtersbleek.

Rigtersbleek 1912

In zijn jonge jaren reisde Jan de wereld rond, om zakelijke contacten te leggen, maar ook om andere landen en hun cultuur te leren kennen. Geheel volgens de tradities in de Twentse textiel was Jan van Heek voorbestemd een katoenfabriek te gaan leiden. Na zijn Enschedese schooljaren liep Jan praktijkstages in textielfabrieken in Lancashire in Engeland, waar hij kennismakte met de modernste technologie voor spinnen en weven. Samen met zijn vader stichtte hij een nieuwe fabriek, G.J. van Heek & Zonen, Rigtersbleek, die was ontworpen door de Engelse architect Sidney Stott. Deze had een

nieuw concept voor een textiel fabriek ontwikkeld, de Lancashire Mill, waarmee hij Enschede en Nederland een primeur bezorgde. In 1897, kort na Jan's 24ste verjaardag, draaiden de machines op volle toeren. Na enkele moeilijke aanloopjaren groeide Rigtersbleek snel uit tot één van de grootste textielbedrijven in Nederland.

Sociale strijd.

4 maart 1924 textielstaking in Enschede

In het begin van de twintigste eeuw ontbrandde ook in Twente de strijd tussen arbeid en kapitaal in alle hevigheid. Vierduizend arbeiders werden in 1902 werkloos, toen Van Heek & Co. en Rigtersbleek en later ook de andere fabrieken in de stad de poorten sloten. Binnen de Fabrikanten Vereeniging Enschede werd namelijk het zogenoemde Twentse Stelsel toegepast: wanneer één of meer fabrikanten te maken kregen met stakende arbeiders, kozen de anderen partij en zetten hun machines ook stil.

Jan van Heek, die het onterecht vond dat de goeden onder de kwaden moesten lijden, werd na de tweede grote Twentse textielstaking van 1923-1924 (zesduizend stakers) een felle tegenstander van het Twentse Stelsel en bedankte als lid van de FVE. In 1931-1932 toen wederom een staking heel Enschede platlegde en zestien duizend arbeiders in Twente en de Achterhoek op straat stonden, werkte Rigtersbleek gewoon door.

Oorlogen.

Ter herdenking van de Belgische vluchtelingen en krijgsgevangenen in Enschede tijdens de eerste wereldoorlog is in het Gerrit Jan van Heekpark een monument geplaatst.

Twee wereldoorlogen beleedte Jan van Heek. In de Eerste Wereldoorlog maakte hij zich verdienstelijk als tweede luitenant van de Vrijwillige Landstorm. Met tal van stadgenoten verzorgde hij Belgische vluchtelingen en de duizenden krijgsgevangenen van vele

nationaliteiten die na de oorlog door Enschede trokken. De ontwikkelingen in Duitsland baarden Jan grote zorgen. De jaren na de ineenstorting van het Duitse Rijk in 1918 waren volgens hem verschrikkelijker geweest dan de oorlog zelf. De oorzaak van de grote ellende was in zijn ogen het Verdrag van Versailles.

Adolf Hitler

In de jaren dertig kreeg Van Heek evenals vele andere landgenoten steeds meer het idee dat de Nederlandse parlementaire democratie niet meer naar behoren functioneerde. Die ontevredenheid, de afkeer van de socialisten en de angst voor het uit het oosten aanstormende communisme waren voor velen drijfveren om de ideeën van de nationaalsocialisten te begrijpen, zo niet te waarderen. Daarom voelde ook Jan van Heek voor 'de nationaalsocialistische ideeën in Nederland, die voor onze vaderlandse waarden en tradities opkwamen', zoals hij in de oorlogsjaren zou schrijven.

Ondanks zijn aanvankelijke waardering voor het nationaalsocialisme en voor Adolf Hitler – hij had toch maar in korte tijd de werkloosheid in Duitsland sterk teruggedrongen – groeide bij Van Heek langzaamaan een zekere afkeer, niet eens zozeer tegen het nationaalsocialisme als beweging, maar tegen het antisemitisme van de nazi's die hun macht misbruikten.

Met name het optreden tegen de joden keurde Van Heek af. Hij schreef vol afschuw in zijn dagboek over de Reichskristallnacht van 9 op 10 november 1938. Het nationaalsocialisme had zich volgens Van Heek van zijn slechtste kant doen zien. De jodenmoord had Jan van Heek de ogen geopend.

Joden

In de Tweede Wereldoorlog spande Van Heek zich in voor de Enschedese joden. Hij speelde een belangrijke rol in de zogenoemde arisering van enkele door joden geleide textiel fabrieken: joden moesten hun directiepost en het bedrijf verlaten. Toen Van Heek werd benaderd om een geldinzameling op touw te zetten om joodse onderduikers eten en kleding te kunnen geven, hoefde hij geen moment na te denken. Op zijn initiatief brachten Enschedese textielabrikanten bijna een kwart miljoen gulden bijeen en mede door deze geldelijke steun overleefden 550 van de ongeveer 1.300 joden in Enschede de oorlog.

Van 1925 tot 1926 en van 1933 tot 1939 was hij in vijf [kabinetten voorzitter van de ministerraad](#) ([kabinetten Colijn I, II, III, IV en V](#)).

Pleitbezorger

In de crisisjaren dertig was Jan van Heek de spreekbuis en pleitbezorger voor de Twentse textielindustrie. Zijn invloed berustte op zijn financieel-economische kennis en belangstelling en zijn vooruitziende blik, want hij had de problemen zien aankomen. Vooral de krachtige concurrentie van Japan op de belangrijkste Twentse afzetmarkt, Nederlands-Indië, was de oorzaak. Van Heek zocht voor zijn ideeën steun bij de media en bepleitte samen met collega's de belangen van de Twentse textiel in Den Haag. Hij boekte succes: de regering voerde voor Nederlands-Indië een contingentering voor de invoer van katoenproducten in, zodat de Twentse textiel weer wat ruimte kreeg. Samen met andere ondernemers drong Van Heek bij Hendrikus Colijn aan op devaluatie van de gulden, zodat de industrie in ons land de concurrentie kon blijven aangaan met andere landen die de goudwaarde van hun valuta wel hadden verlaagd.

De NV Boekelose Stoomblekerij.

Van firma naar NV

De slechte resultaten in de crisisjaren leidden tot belangrijke veranderingen in de organisatiestructuur van diverse textielbedrijven. Op 1 januari 1935 werden de firma's Van Heek & Co en G.J. van Heek & Zonen (Rigtersbleek) omgezet in een naamloze vennootschap. Jan van Heek had vanaf 1 januari 1935 in Enschede drie belangrijke functies bij Van Heekbedrijven: gedelegeerd commissaris van Rigtersbleek, commissaris van de Boekelose Stoomblekerij en president-commissaris van Van Heek & Co. Hij

was nu de machtigste man in de Twentse textielindustrie, dé textieltycoon zoals zijn vader dat in zijn tijd was.

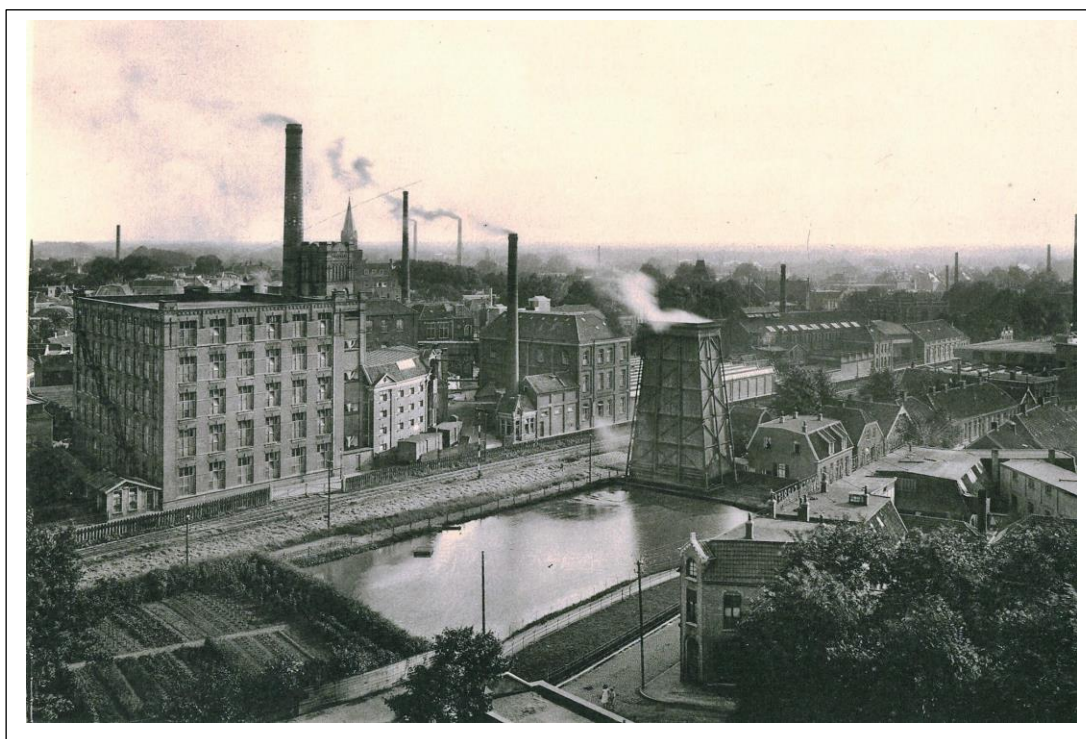
Teloorgang van de textiel in Twente.

Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de Twentse textielindustrie het zwaar te verduren. De resultaten liepen sterk terug, vooral in de eerste helft van de jaren vijftig. Samenwerking en concentratie waren volgens deskundigen de beste remedie.

Maar Jan van Heek hield vast aan zijn eigen koers, geleid door een veel te optimistische kijk op de ontwikkelingen in de textielindustrie. Zijn behoudende opvattingen en zijn herhaald verwoorde verwachting dat de Twentse textielindustrie weer gezond zou worden, zoals al vaker was gebeurd, stonden uiteindelijk het voortbestaan van Van Heek & Co. en Rigtersbleek in de weg.

Beide bedrijven redden het niet, ze moesten in 1967 de poorten sluiten, later volgden andere. Enschede, één van de grootste steden van Nederland, verviel in armoede en werkloosheid en is heden ten dage nog steeds de armste stad van Nederland.

Het van Heek Fabriekscaplex aan de Pararelleweg omstreeks [1960]

Huis Bergh in de stad 's-Heerenberg.

Kunst

Omstreeks 1910, toen hij de veertig naderde en nog steeds vrijgezel was, besloot Jan van Heek zijn leven anders in te richten. Hij kocht het kasteel Huis Bergh in 's Heerenberg. Hij wist toen nog niet dat hij een jaar later de bijna twintig jaar jongere Annetje van Wulfften Palthe zou ontmoeten, met wie hij in de zomer van 1913 trouwde.

Annetje van Wulfften
Palthe [1960]

Ze gingen wonen op het kleine landgoed 't Roessingh aan de buitenkant van Enschede. In de volgende jaren restaureerden Jan en Annetje hun 'tweede huis' in de Liemers.

Om de wanden van zijn kasteel op te sieren kocht Van Heek in de oorlogsjaren enkele schilderijen uit de late middeleeuwen, om het middeleeuwse kasteel in een passende sfeer brengen. Geleidelijk raakte hij in de ban van laatmiddeleeuwse schilderijen en vooral ook van oude handschriften.

In 1919 kocht hij voor 260.000 gulden de schilderijencollectie van de recent overleden kunstenaar en verzamelaar Friedrich Wilhelm Mengelberg. Daarna breidde hij zijn verzameling gestaag uit door aankopen in Nederlandse en buitenlandse kunsthandels.

Voor het samenstellen van zijn uiteindelijk voor Nederland unieke particuliere collectie van laatmiddeleeuwse kunst had Van Heek regelmatig contact met diverse deskundigen in binnen- en buitenland.

Hij veroverde langzaam maar zeker een plaats in de kleine groep verzamelaars die in het interbellum van Nederland een internationaal centrum maakte van de handel in en het verzamelen van vroeg-Italiaanse kunst.

Tot dat internationale netwerk van verzamelaars en handelaren behoorden onder anderen ook zijn landgenoten Jacques Goudstikker, Otto Lanz en Fritz Mannheimer.

Rijksmuseum Twenthe.

Museum

Van 1930 tot 1956 was Jan van Heek honorair directeur van het met familiekapitaal gestichte Rijksmuseum Twenthe in Enschede. Zijn verzamelbeleid was vooral gericht op kunst uit de late middeleeuwen en de historie van Twente. Dat was tot groot ongenoegen van Haagse bestuurders en ambtenaren die vergeefs aandrongen op een museaal beleid dat mikte op een breder aanbod, dus naast de late middeleeuwen ook andere belangrijke kunstperiodes. Maar koppig en halsstarrig bleef Van Heek zijn eigen koers varen.

Winterlandschap Pieter Bruegel [1605]

Kastelen en kerken

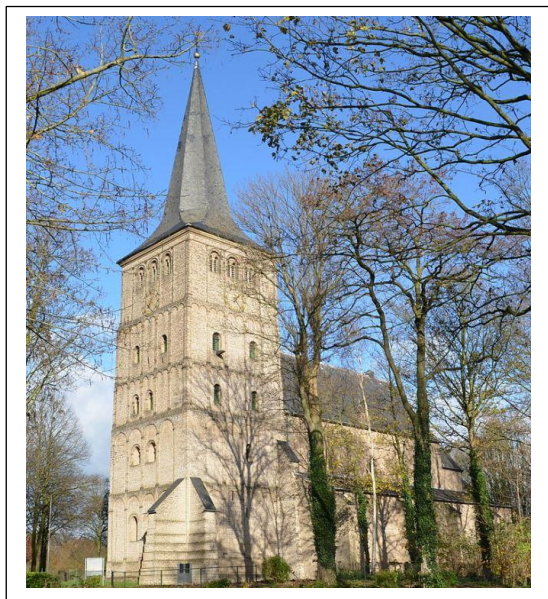
De bouwkunst was voor Jan van Heek de 'grondlegster van de middeleeuwse kunsten'. Daarom zette hij zich – zeker toen hij zelf kasteelbezitter was – vol overgave in voor het behoud van deze historische monumenten. Hij bracht restauraties op gang en ondersteunde ze gulhartig, uit eigen beurs, of met gelden van de Stichting Edwina van Heek, die hij kort na het overlijden van Edwina, de weduwe van zijn broer Bernard, oprichtte.

Huis Bergh in de stad 's-Heerenberg.

In de nacht van 14 op 15 maart 1939 brandde zijn Huis Bergh af. Veel kunstwerken waren in vlammen opgegaan. Het kasteel werd grotendeels herbouwd in de laatmiddeleeuwse vorm, buiten en binnen. Van Heek redde niet alleen zijn eigen kasteel van de ondergang, maar ook de Doornenburg en het kasteel Hernen bij Wijchen.

Op diverse plaatsen entameerde hij restauraties van middeleeuwse kerken, zelfs in Londen – de kerk voor buitenlandse protestanten Austin Friars kreeg een gebrandschilderd raam van Nederlandse vrienden – en in het Duitse grensgebied waar de door geallieerde bommen zwaar getroffen St. Vituskerk dankzij vooral Jan van Heek weer in al haar historische glorie bovenop de Eltenberg prijkt.

De Sint Vitus kerk in Hoch Elten Duitsland.

Tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog raakte de Vituskerk zeer zwaar beschadigd door Canadees artillerievuur. De reconstructie, waarbij men de bouwkundige misstappen uit 1671 ongedaan maakte, werd mogelijk gemaakt dankzij een samenwerking van de Nederlandse regering, de deelstaat Noordrijn-Westfalen en het bisdom Münster.

[tekst en foto's Wikipedia]

Stichtingen

Maar 'behoud' betekende voor Van Heek ook de regeling van zeggenschap. Aanvankelijk had hij het idee de Grafelijke Bezitting Bergh – met kasteel, archief, schilderijen en inboedel – aan de provincie Gelderland of de staat over te dragen, 'ten algemene nutte' als historisch en natuurmonument'.

Maar naderhand kwam hij tot andere inzichten en in de jaren dertig stond hij aan de basis van het oprichten van aparte stichtingen om de kastelen de Doornenburg en Hernen te beheren.

Ook maakte hij daartoe zelf daartoe plannen.

Op 5 april 1946 passeerde de oprichtingsakte van de Stichting Huis Bergh. In de jaren daarna adviseerde hij anderen een stichting op te richten, zodat hun kasteel of huis – Huis Doorn waar Kaiser Wilhelm II woonde, Singraven in Denekamp en het kasteel Twickel in Delden – niet in handen zou vallen van de staat, de grote 'slokop' volgens hem.

Singraven in Denekamp

Eredocoraat

In de jaren vijftig, toen hij de tachtig passeerde, hebben velen Jan van Heek gedecoreerd. De onderscheidingen brachten hem in verlegenheid, maar streelden ook zijn ijdelheid. In 1946 was hij bevorderd tot grootofficier in de Orde van Oranje-Nassau. Op 27 juni 1950 reikte prins Bernhard de Zilveren Anjer van het Prins Bernhard Cultuurfonds uit, Van Heek was één van de eerste vier dragers van deze onderscheiding.

Verguld was hij vooral met zijn benoeming tot doctor honoris causa aan de Universiteit van Amsterdam. Bij zijn erepromotie in 1952 werd zijn verzameling middeleeuwse kunst één van de belangrijkste, zo niet dé belangrijkste particuliere verzameling in Nederland genoemd.

In het voorjaar van 1954 kreeg een statuette van hem: Jan van Heek met zijn onafscheidelijke schetsboek – gebeeldhouwd door Titus Leeser – een ereplaats in het Rijksmuseum Twenthe. Jan van Heek overleed op 25 januari 1957.

Het Algemeen Handelsblad kopte: **'Liefde voor natuur, kunst en verleden drong de textielabrikant naar de tweede plaats.'**

Auteur: dr. Wim H. Nijhof,

Proefschrift: Kunst, katoen en kastelen. J.H. van Heek (1873-1957), Zwolle, 2008.

-Toelichting op de Sint Vitus Kerk: [Wikipedia](#).

-[Kasteel Huis Bergh](#).

- [Landgoed Singraven](#)